

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.1: 339.9

Ліщинський І.О., к.е.н., доцент,
докторант кафедри міжнародної економіки
Тернопільський національний економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ МЕЙНСТРИМ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ

Ліщинський І.О. Концептуальний мейнстрим регіонального зростання. У статті здійснено порівняння фундаментальних моделей регіонального зростання. У більш ранній версії неокласичної теорії (т. зв. екзогенна теорія зростання) регіональне зростання в довготерміновому періоді було можливим лише завдяки технологічним змінам. Відповідно, відмінності між рівнями регіонального зростання пояснювалися різними темпами технологічного прогресу, а також різною інтенсивністю нарощування капіталу (або т. зв. «поглиблення капіталу»). Ядром просторового аспекту кейнсіанських теорій регіонального зростання є припущення про існування феномену «кумулятивної каузації». Встановлено, що прогрес регіонального розвитку є комбінацією численних ендогенних та екзогенних чинників, тобто залежить як від спектру локальної активності, так і міжрегіональної, національної та глобальної систем.

Ключові слова: регіональне зростання, «кумулятивна каузація», глокалізація, неокласична теорія, кейнсіанська теорія, ефект агломерації.

Лищинский И.О. Концептуальный мейнстрим регионального роста. В статье проведено сравнение фундаментальных моделей регионального роста. В более ранней версии неоклассической теории (т. н. экзогенной теории роста) региональный рост в долгосрочном периоде был возможен только благодаря технологическим изменениям. Таким образом, различия между уровнями регионального роста объяснялись различными темпами технологического прогресса, а также разной интенсивностью наращивания капитала (или т. н. «углублением капитала»). Ядром пространственного аспекта кейнсианских теорий регионального роста является предположение о существовании феномена «кумулятивной каузации». Установлено, что прогресс регионального развития является комбинацией многочисленных эндогенных и экзогенных факторов, то есть зависит как от спектра локальной активности, так и межрегиональной, национальной и глобальной систем.

Ключевые слова: региональный рост, «кумулятивная каузация», глокализация, неоклассическая теория, кейнсианская теория, эффект агломерации.

Lishchynskyy I.O. Conceptual mainstream of regional growth. The article is devoted to comparison the fundamental models of regional growth. In the earlier version of the neoclassical theory (so-called exogenous theory of growth), regional growth in the long-term period was possible only due to technological changes. Accordingly, the differences between the levels of regional growth were explained by different rates of technological progress, as well as different intensity of capital accumulation (or so-called "capital deepening"). The main idea of the Keynesian theories of regional growth is the assumption about "cumulative causation" phenomenon. Regional growth in the per capita scale depends on the ability of the region to specialize and exploit the agglomeration effects – the presence of increasing returns from scale (in the neoclassical approach – decreasing returns). The production process itself (especially high-value products) becomes a "flywheel of growth" that can stimulate innovation, generate productivity benefits and initiate further growth. The neoclassical direction focuses on the long-term aspects of inter-regional mobility of production factors. Models in the Keynesian vector are more concerned with aspects of cumulative development associated with the scale effect. More modern models are attempts to involve technological, institutional, social arguments and their synthesis in the theory of growth / development. The competitive advantages in the current global world are generated mainly on local and regional level. This makes of increased importance the adaptation of growth models to the regional perspective. It was found that that regional development progress is a combination of numerous endogenous and exogenous factors, that depends on both the spectrum of local activity and the interregional, national and global system.

Key words: regional growth, "cumulative causation", glocalization, neoclassical theory, Keynesian theory, agglomeration effect.

Постановка проблеми. Регіональні особливості розвитку різних територій значною мірою впливають на ефективність функціонування економіки. З одного боку, специфічні локальні ефекти є відносно неважливими, оскільки національна та міжнародна економічна система отримує вигоди від локального зростання через приватний канал торговельних відносин та через державний канал бюджетного механізму. З іншого боку, характер впливу локального зростання на окремих регіон може бути дуже різноманітним залежно, насамперед, від часу, необхідного локальному зростанню на трансмісію до решти території. Відмінності у схильності до міграції між особами, що характеризуються різним рівнем розвитку людського капіталу, також не сприяють рівномірності та високій швидкості поширення переваг від зростання по всіх регіонах через механізм корекції ринку робочої сили. Більше того, ефективність міграції робочої сили як рівноважного механізму сама по собі залежить від сили національної економіки. Аналогічно в періоди рецесії негативні ефекти, які пов'язані зі зносом фіксованого капіталу у відстаючих регіонах, також не сприятимуть рівномірності та високій швидкості поширення переваг через механізм корекції ринку капіталу. А отже, просторове поширення благ локалізованого зростання може залежати від міри успішності всієї економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти регіонального зростання висвітлено в працях таких учених, як: Р. Солоу, Т. Свон, Ф. МакКан, П. Ромер, Р. Лукас, Дж. МакКомбі, А. Сервол, Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Д. Харві та ін.

Дослідниками розроблено чимало моделей економічного зростання, проте більшість із них здійснює акцент на національному рівні поступу, тоді як регіональні чинники зростання потребують більшої уваги.

Постановка завдання. Метою дослідження є порівняння фундаментальних моделей регіонального зростання та виявлення основних чинників розвитку регіонів.

Виклад основних результатів. Для більш повного висвітлення аспектів, пов'язаних із локаль-

ним та регіональним зростанням, дотримуватимемося двох широких аналітичних перспектив, які формують концептуальний мейнстрим регіонального зростання: неокласичного та кейнсіанського.

Неокласичний підхід до регіонального зростання виник з адаптації до мезорівня ідей Р. Солоу та Т. Свона щодо макроекономічного зростання. Незважаючи на різноманіття моделей у цьому напрямі, можна виділити дві основні компоненти. У рамках першої акцент здійснюється на питаннях регіональної алокації та міграції виробничих чинників. Друга компонента досліджує взаємозв'язок між структурою чинників виробництва та технологічним прогресом.

У загальних рисах механізм коригування у неокласичній теорії регіонального зростання виглядає так (перша компонента): фірми мігрують до локацій, що сприятимуть отриманню максимального прибутку; робоча сила мігрує до локацій із найвищими рівнями заробітної плати; регіони із відносним надлишком капіталу порівняно з робочою силою характеризуються високим рівнем заробітних плат, але низьким доходом від капіталу, а отже, у них спостерігається відтік капіталу та притік робочої сили; дзеркальна ситуація спостерігається у регіонах із відносним дефіцитом капіталу порівняно з робочою силою; у довготерміновій перспективі механізм саморегулювання призводить до подолання регіональних відмінностей та досягнення рівноважного стану, а отже, регіональне зростання в одному регіоні чи «полюсі» з часом буде згладжено.

Процес поширення зростання від більш розвинутих до менш розвинутих регіонів у традиції неокласичної школи відображається через механізм регіональної конвергенції.

У більш ранній версії неокласичної теорії (т. зв. екзогенна теорія зростання) регіональне зростання в довготерміновому періоді було можливим лише завдяки технологічним змінам. Відповідно, відмінності між рівнями регіонального зростання пояснювалися різними темпами технологічного прогресу, а також різною інтенсивністю нарощування капіталу (або т. зв. «поглиблення капіталу»). Останній чинник,

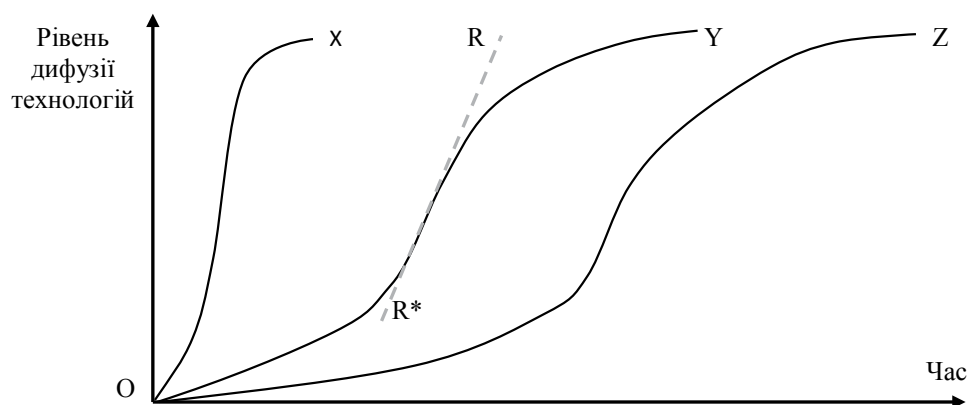
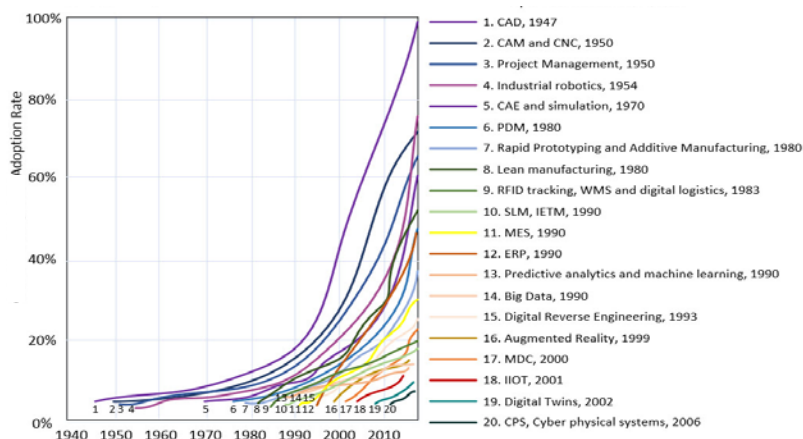

Рис.1. Схема дифузії технологій в часі

Джерело: складено за [3, с. 250]

а.

б.

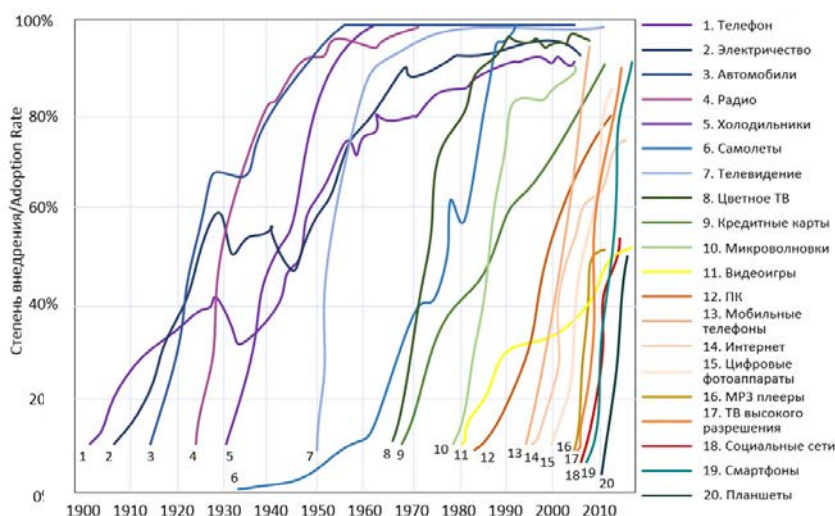

Рис. 2. Дифузія виробничих (а) та споживчих (б) технологій в часі [2]

щоправда, з часом нівелюється через припущення про зменшення граничних доходів (дія закону спадної віддачі). Такий неокласичний висновок частково суперечить ефекту агломерації, згідно з яким концентрація виробництва є довготерміновою через локалізацію технологічних переваг та людського капіталу.

У неокласичній екзогенній версії теорії зростання припускається, що в умовах досконалої конкуренції та руху чинників виробництва технологічний прогрес майже миттєво поширюється по всіх секторах та регіонах (крива ОХ на рис. 1).

У реальності ж крива дифузії виробничих технологій є більш пологою (рис. 2а) і радше нагадує ОZ із вищенаведеного графіка (хоча дифузія споживчих технологій протягом останніх двох-трьох десятиліть дійсно відбувається дуже стрімко, див. рис. 2б). А отже, систематична відмінність у технологічному забезпеченні регіонів і, відповідно, у темпах їх зростання стає можливою.

Для подолання вищенаведеної суперечності дослідники почали здійснювати спроби включити аспект науково-технічного прогресу у виробничу функцію Кобба-Дугласа, у результаті чого сформувався новий підхід у рамках неокласичної школи – т. зв. «теорія ендogenous зростання», або «нова тео-

рія зростання». Серед численних досліджень у цьому напрямі ключовими є моделі:

- П. Ромера [3], який стверджував, що економічне зростання спричиняється не стільки банальним збільшенням обсягу капіталу в регіоні, скільки підвищенням різноманіття спеціалізованих капітальних товарів та асоційованим з останнім зростанням бази знань, що призводить до т. зв. «інформаційних переливів»;

- Р. Лукаса [4], що пов'язував зростання зі збільшенням приватних інвестицій у людський капітал, переваги якого також «переливаються» в навколишній простір;

- Дж. МакКомбі та А. Сервола [5], які продемонстрували, що просте збільшення кількості робочої сили в регіоні потенційно призводить до аналогічного ефекту, що й зростання рівня регіонального людського капіталу в стилістиці Р. Лукаса.

Недоліком зазначених підходів до ендogenous зростання порівняно з екзогенним є те, що без урахування ефекту спадної віддачі у процесі акумуляції фізичного чи людського капіталу неминучим результатом моделювання стає ситуація, за якої зростання стає вибухоподібним, а все виробництво концентруватиметься в одній локації [1, с. 253]. З іншого боку, теорія ендogenous зростання дуже добре описує реальну тенденцію

генерування інновацій (особливо ключових) одними й тими самими локаціями, навіть з урахуванням конкурентного навколишнього середовища (у цьому аспекті моделі ендogenous зростання мають багато схожого з «моделлю життєвого циклу»). Важливим моментом при цьому буде перманентна нерівновага номінальної віддачі від чинників виробництва, за якої інноваційні полюси завжди функціонують за умов вищих номінальних цін на чинники виробництва. Периферійні регіони при цьому характеризуватимуться номінально нижчими, але реально більш симетричними рівнями номінальної віддачі від чинників виробництва.

Альтернативний неокласичному підхід до регіонального зростання акцентує увагу на ролі міжрегіональних потоків доходів із перспектив кейнсіанської школи. Основним концептуальним інструментом при цьому є регіональний мультиплікатор, що демонструє взаємозалежність між локальними витратами на інвестування та локальним рівнем доходів. Слід зазначити, що регіональний мультиплікатор за своєю природою суттєво відрізняється від кейнсіанського мультиплікатора на національному рівні насамперед через те, що регіональні урядові витрати демонструють тенденцію до оберненої залежності від рівня регіональних доходів, тоді як щодо регіональних приватних інвестицій ця залежність є прямо пропорційною і не особливо залежить від національних економічних кондицій [6].

Припускається, що потоки приватних інвестицій перевищують державні, тобто обсяг наявних фондів для поточного інвестування прямо залежить від величини регіонального доходу. Важливість зазначеного спостереження полягає у тому, що вищий рівень поточних витрат на інвестиції передбачає можливість більш ефективного розширення регіонального обсягу капіталу. Під час розгляду неокласичного підходу ми вже зазначали, що якість локальних ресурсів у загальних рисах є функцією обсягу локального капіталу. Більше того, беручи до уваги постулати теорії ендogenous зростання про ключову роль якості людського капіталу та обсягу спеціалізованого капіталу, робиться припущення, що майбутнє зростання є функцією поточного рівня локальних доходів.

Разом із тим поточний рівень доходів-витрат обмежується рівнем попиту на локальний продукт, а в разі регіональної перспективи можна припустити, що більша частина регіонального виробництва споживається за межами регіону. Продовжуючи за аналогічною логікою, можна припустити, що локальні регіональні витрати обмежуються рівнем доходів від регіонального експорту. Отже, основою кейнсіанського бачення є те, що регіональне зростання обмежується кількісними рамками регіонального платіжного балансу. І хоча деякі дослідники піддають сумніву валідність такого підходу (наприклад, Г. Річардсон [7]), незаперечним залишається той факт, що обговорення структури міжрегіональної торгівлі повинно враховувати аспекти релевантних потоків капіталу та доходів [8–10]. Ще одним важливим обґрунтуванням

кейнсіанського аналітичного підходу є те, що потоки доходів можуть самі по собі призводити до побічних монетарних наслідків, які можуть проявлятися паралельно з будь-якими ефектами зміни реальних доходів.

Зазначений аргумент про додатковий монетарні ефекти міжрегіональних потоків доходів можна виразно прослідкувати на прикладі різноманітних наслідків для держав – членів Європейського економічного та валютного союзу глобальної фінансової кризи 2008 р. Ті держави, які були раніше платоспроможними і характеризувалися або низькими рівнями державного боргу та дефіциту (як Іспанія), або високою динамікою та значними темпами зростання (як Ірландія), потрапили у низхідну спіраль відтоку капіталу та зростання процентних ставок [11; 12]. Просторове коригування чинників, як бачимо, є далеко не єдиним фактором регіональної діяльності. Монетарні потоки також важливі.

Ядром просторового аспекту кейнсіанських теорій регіонального зростання є припущення про існування феномену «кумулятивної каузачії» (англ. cumulative causation). Регіональне зростання у подушовому вимірі залежить від здатності регіону до спеціалізації та експлуатації ефектів масштабу: наявність зростаючої віддачі на масштабах (а в неокласичному підході ми вели мову про спадну віддачу) є першопричиною кумулятивного зростання. Сам виробничий процес (особливо продуктів із високою доданою вартістю) стає «маховиком зростання», здатним стимулювати інновації, генерувати переваги продуктивності та ініціювати подальше зростання. Принципова логіка механізму кумулятивної каузачії наведена на рис. 3.

Феномен кумулятивної каузачії формується під впливом взаємодії різноспрямованих гравітаційних сил, для деномінації котрих в економічній літературі використовується низка термінів, відмінність між якими досить розмита і стосується незначних відтінків використання. Зокрема, найбільшої популярності серед них набули:

1. «Ефекти поширення/розповсюдження» (англ. spread effects) та протилежні до них «ефекти вимивання/відтоку» (англ. backwash effects) Г. Мюрдаля [13], які описують тенденцію центру як до стимулювання розвитку периферії (стаючи для останньої замовником та ринком збуту), так і до її занепаду (через «викачування» капіталу та робочої сили).

2. «Ефекти просочування» (trickling-down effects) та зворотні до них «ефекти поляризації» (polarisation effects) А. Хіршмана [14], які в загальних рисах схожі до попередніх, але вживаються з акцентом на соціально-культурних «мікрокаузаціях».

3. Ефекти переливу в рамках моделей «центр – периферія», серед яких виділяють окремо домінуючі, інформаційні, психологічні, виробничі, комунікаційні та інші субефекти [15].

4. Ефекти доцентрових та відцентрових гравітаційних сил, які є формалізованим вираженням вищезазначених ефектів у моделі «нової економічної географії».

Рис. 3. Феномен кумулятивної каузації в кейнсіанській теорії зростання

5. Ефект «реверсу поляризації» Г. Річардсона [16] у спробі синтезу неокласичного та кейнсіанського підходів, згідно з яким поляризація відбувається до певного критичного моменту, після чого ініціюватиметься зворотний конвергентний процес.

6. Ефект «абсорбції надлишку капіталу» в сучасних адаптаціях ідей марксизму Д. Харві [17].

Недоліком кейнсіанського підходу (зокрема, пізнішої калдоріанської моделі) є те, що його важко перевірити емпірично через відсутність статистичних даних щодо міжрегіональної торгівлі.

Висновки. Розглянуті «історичні» концепції регіонального зростання формують каркас,

на якому будуються (чи який критикують) більш сучасні теоретичні моделі. Варто, насамперед, відзначити, що сьогодні, крім параметрів чистого зростання (який типово вимірюється подушовим показником ВВП), дослідників та практиків цікавить більш ширше питання дистрибуції добробуту між регіонами чи містами. Відповідно, виникає комплекс моделей, які об'єднані загальною назвою «теорія регіонального розвитку», у якій чільне місце займають не лише кількісні параметри подушового споживання, рівня бідності, безробіття, доступу до суспільних послуг і т. п., а й якісні елементи регіонального поступу.

Список літератури:

1. McCann P. *Modern urban and regional economics*. Oxford University Press, 2013.
2. Ускорение диффузии технологий и последствия. URL: <https://habr.com/post/373271/>.
3. Romer P.M. Increasing returns and long-run growth. *Journal of political economy*. 1986. Vol. 94. № 5. P. 1002–1037.
4. Lucas R.E. On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*. 1988. Vol. 22. № 1. P. 3–42.
5. McCombie J., Thirlwall A. *Economic growth and the balance-of-payments constraint*. Springer, 2016.
6. Лизун М.В., Ліщинський І.О. Глобальне управління в контексті формування світового економічного порядку. *Наука молода*. 2013. Вип. 20. С. 40–46.
7. Richardson H.W. *Regional and urban economics*. Penguin Books, Limited, 1978.
8. Crocco M., Santos F., Amaral P. The spatial structure of financial development in Brazil. *Spatial Economic Analysis*. 2010. Vol. 5. № 2. P. 181–203.
9. Ramos P.N. Does the trade balance really matter for regions? *The Annals of Regional Science*. 2007. Vol. 41. № 1. P. 229–243.
10. Hess G.D. *Intranational macroeconomics*. Cambridge University Press, 2000.
11. Лизун М.В. Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 1(50). С. 155–163.
12. Лизун М., Ліщинський І. Валютні союзи: ретроспективні та сучасні форми. *Економічний простір*. 2017. № 118. С. 47–60.
13. Myrdal G. *Myrdal gunnar, economic theory and underdeveloped regions*. Gerald Duckworth, 1957.
14. Hirschman A.O. *The strategy of economic development*, 1958.
15. Ліщинський І. Нова економічна географія та альтернативні концепції агломерації виробництва. *Журнал європейської економіки*. 2009. № 3. С. 241–264.
16. Richardson H.W. Polarization reversal in developing countries. *Papers in Regional Science*. 1980. Vol. 45. № 1. P. 67–85.
17. Harvey D. The right to the city: from capital surplus to accumulation by dispossession. *Accumulation by dispossession*. 2010. P. 17–32.